

ВЧИМО ДІТЕЙ СПІЛКУВАТИСЯ

Провідний вид діяльності

«Спілкування – один з провідних видів діяльності у дошкільному віці, якому, на жаль, традиційно відводилася, так би мовити, обслуговуюча, а отже, певною мірою, другорядна роль: у режимі дня не передбачалося для нього спеціального часу, для розвитку мовлення дитини пропонувалися спеціально організовані заняття, а не вільне спілкування, мовлення в контексті живої тканини буття дитини». (Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні).

Сформувати навички позитивного спілкування в системі «дитина – дитина іншого віку» в умовах різновікової групи можливо лише за умови спільної діяльності дошкільнят. Для цього необхідно забезпечити внутрішні та зовнішні чинники, які активізують таке спілкування. До внутрішніх чинників відносимо вдосконалення мовлення дітей як важливий засіб спілкування та актуальність потреби у спілкуванні для кожної дитини. Зовнішніми чинниками спілкування є – створення в різновіковій групі середовища, яке сприяє активній взаємодії молодших і старших дітей.

У цій статті ми ставили за мету ознайомити педагогів-практиків з деякими методами формування навичок позитивного спілкування дошкільнят у різних видах діяльності в умовах різновікової групи.

Як показало наше дослідження, одним із методів соціально-психологічного тренінгу можуть стати ігри «Телефон» і «Дзеркало», які дають змогу об'єднати в логічний ланцюжок взаємодію дітей різного віку та активізувати їхнє ділове та особистісне спілкування. Крім того, ці ігри сприяють розвитку вмінь вести вербальний і невербальний діалоги. Вони передбачають імпровізоване розігрування заданої ситуації з конкретно поставленою проблемою, наприклад: зателефонувати іншій дитині, поцікавитися що нового відбулося в неї протягом дня, розповісти про свої новини. Взяти на себе роль «дзеркала» або людини чи тварини, яка виконує

різні дії перед дзеркалом з метою максимального включення учасників гри у пошук розв'язання проблеми. В іграх відбувається обмін ролями між дітьми (дитина, якій телефонують, – дитина, яка телефонує; дитина – «дзеркало» – дитина, що стоїть перед «дзеркалом»). Це дає дошкільнятам змогу більше дізнатися одне про одного, стати на позицію іншого, відчувати стан партнера. Діалоги мають будуватися на матеріалі, тісно пов'язаному з інтересами та життєвим досвідом малюків, викликати в них потребу зав'язати розмову, висловитися, розповісти про себе.

Гра «Телефон»

Для гри «Телефон» дошкільнятам пропонують привабливі для них іграшкові мобільні телефони з певною програмою. Вони обладнані спеціальними кнопками, при натискуванні на які чути дзвінок; лунають дві веселі мелодії або фрази: «Алло, як справи?», «Дякую, до побачення».

Спочатку, під час проведення ігор діти не виявляли стійкого інтересу до партнерів іншого віку. Було очевидно, що вони не вміють налагоджувати контакти в процесі спілкування, проявляють пасивно-позитивне ставлення до партнерів, поступаючись їм ініціативою: «Ти починай розмову», «Ні, ти», «Запитай у мене щось», «Ні, ти краще запитай першим». Малюки не знали, як розпочати розмову, або починали її з фраз, закладених у програму телефону: «Алло, як справи?», вони ніяковіли, бояться, аби старша дитина не подумала про них погано.

Кількість вербальних і невербальних засобів спілкування у дітей обмежена. Вони рідко зверталися до партнера на ім'я, спілкування здебільшого було короткочасне й неефективне. Отже, дорослий мав навчити і старших і молодших вихованців вести розмову (як її починати, ставити запитання, відповідати, підтримувати діалог, висловлювати припущення і побажання, щоб дитина іншого віку тебе зрозуміла, як звертати увагу на тон розмови, привітну усмішку, що підсилюють значення слів).

Дітям пояснювали, що, розмовляючи по телефону слід дотримуватися таких правил: спочатку привітатися й звернутися на ім'я до того, кому

телефонують, пояснити, з якого приводу зателефонували, голос мовця має бути м'яким, спокійним, доброзичливим, говорити треба по черзі, уважно вислуховуючи співрозмовника, не перебивати його. Дорослий підказував старшим дітям, які теми для розмови краще обирати, щоб зацікавити малюків, знайти адекватні засоби спілкування для підтримання діалогу, забезпечити зворотній зв'язок, щоб сказане не лишалося поза увагою, непомітно виправляв дітей, які помилилися.

Після 3–5 ігор діалоги старших і молодших дітей поживавлювалися, їхній зміст ставав різноманітнішим. Що більше діти грали, то помітніше зростали їхня активність, розкутість і свобода спілкування. Старші охоче переймали веселий настрій молодших, малюки ж були в захваті від іграшкових мобільних телефонів, їх тішила можливість зайвий раз натиснути на кнопки. Діти робили активні спроби налагодити спілкування, визначити його характер. Якщо молодший партнер не знав, як розпочати й підтримати розмову, старша дитина брала ініціативу на себе: ставила запитання, уточнювала їх, навіть підказувала відповідь: «Ти вже гуляв на вулиці? Так?»

Діалог може активно розвивається за умови, що старша дитина не лише виявляє ініціативу, а й постійно демонструє свою прихильність до молодшої, бажання з нею спілкуватися.

Гра «Дзеркало»

Ця гра забезпечує психологічний комфорт при невербальному спілкуванні дітей різного віку, створює атмосферу довіри та відвертості, бажання співпрацювати, наслідувати партнера. Саме ця гра потребує підвищеної уваги до молодшої дитини, емоційного ставлення з боку малюків до впливів старшого, використання різноманітних невербальних засобів спілкування. Дорослий схвалює будь-яку вдалу спробу показу виразних рухів, жестів, міміки одним з партнерів і точне відтворення їх другим, стежить, щоб діти не підганяли одного, не намагалися тиснути на партнерів.

Щоб зняти напруження з молодших дітей під час проведення перших ігор, їм пропонують спочатку виконувати перед дзеркалом ролі мавпочки,

собаки, кота. Це допомагає уважно стежити за реакціями партнерів, синхронно виконувати дії, сприяє взаємним веселошам. Таким чином, молодші розкріпачуються, а старші, знаходять задоволення у спілкуванні з малюками. Роль «перед дзеркалом» вимагає прояву ініціативи й активності, а роль «дзеркала» - уваги до партнера, миттєвої реакції. Обов'язкова умова - уважно дивитися на партнера, стежити за його мімікою, виразом очей. Адже зміна погляду свідчить про зміну настрою.

При першому проведенні ігор молодші партнери по спілкуванню (діти 5 року життя) включаються у взаємодію на короткий проміжок часу (1-2 хвилини), але цей час вони використовують для попереднього вивчення й випробовування старшої дитини. Уважно придивляються до неї, стежать за її поведінкою і реакціями на свої дії. З'ясовують можливість встановлення контакту та, готовності старшого задовольнити їхню потребу в спілкуванні. Бажання продовжити гру або відмовитися від неї залежить від емоційного враження, яке справляє старша дитина на молодшу. На цьому етапі дії молодших дітей здебільшого скуті й дуже прості. Старші ж вихованці ініціативніші, але найчастіше це продиктовано бажанням продемонструвати свої вміння. Тож вони добирають такі рухи, які малим важко повторити. Проте гра передбачає обов'язкову взаємодію та емоційний контакт з партнером, і, таким чином, виключає індивідуалістичні та егоїстичні прояви, що дає змогу провести корекцію поведінки старших дошкільнят у процесі спілкування з молодшими.

Безумовно, егоїстична позиція одного з партнерів перешкоджає накопиченню позитивного досвіду спілкування, оскільки збільшує кількість випадків неуспіху, що зрештою призводить до розчарування обох партнерів. Звичайно, зовсім не просто навчити старших дошкільнят не тиснути на молодших партнерів, не робити їм зайвих зауважень, не давати негативних оцінок, старанно повторювати їхні рухи. Поступово і старші, і молодші діти навчаються вести невербальний діалог, проявляти інтерес до партнера, вигадку, ініціативу, дотримуючись правил (дзеркало не говорить, а

відображає того, хто перед ними стоїть). Дії малюків стають більш скутими, поживається невербальне спілкування.

Ускладнити правила гри можна, запропонувавши дітям утворити коло із 6 осіб (по троє старших і молодших дітей) і спробувати по черзі без слів по-різному привітатися або попрощатися один з одним. Таким чином, «дзеркало» стає формою короткого невербального діалогу окремої дитини з усією групою, підтримання оптимального рівня психологічної близькості між дітьми. Перебування дітей у колі дає їм можливість бачити обличчя й очі одне одного, що створює атмосферу довіри й відкритості, рівності партнерів. Як правило, на початку гри кожна дитина шукає очима партнера, якому надає перевагу, затримує на ньому погляд, усміхається весело чи сором'язливо і всім своїм виглядом показує готовність спілкуватися саме з ним.

Доцільно організовувати різноманітні ігри та вправи, навчальний ефект яких полягає у наданні дітям можливості побачити альтернативи поведінки в запрограмованій ситуації спілкування, приміряти ці способи поведінки до себе, спробувати їх реалізувати.

Для активізації спілкування дошкільнят різного віку можна запропонувати й інші ігри та вправи, навчальний ефект яких полягає у наданні дітям можливості побачити альтернативи поведінки в запрограмованій ситуації спілкування, приміряти ці способи поведінки до себе, спробувати їх реалізувати.

Організовуючи ігри, вихователь обов'язково має дотримуватися таких правил:

- виступати у грі в ролі партнера, а не регламентатора;
- давати дітям можливість самостійно вирішувати, грати їм чи не грати в гру, зовсім відмовитися чи приєднатися до гравців у міру виникнення бажання;
- кількість учасників не повинна перевищувати шести осіб;
- до гри слід залучати дітей різного віку;
- дівчаток і хлопчиків має бути порівну.

Гра «Заверши речення»

Педагог пропонує двом вихованцям різного віку пограти з ним у гру «Заверши речення». Він перший починає речення, а діти (старший і молодший) по черзі продовжують його. Таким чином відбувається своєрідний діалог.

Гра «Назви себе»

Діти стоять у колі. Вихователь пропонує кожному вихованцеві по черзі представитися. Назвати своє ім'я так, як йому подобається, як називають його вдома або так, як хотів би, щоб його називали у групі. Таким чином дитина представляється іншим дітям, розширює їхні уявлення про себе.

Гра «Вгадай по голосу»

Перший варіант гри. Діти стоять у колі. Одна дитина із зав'язаними очима стоїть у середині кола. Хтось з гравців називає її ім'я. Треба вгадати, хто її покликав. Той, хто вгадає, міняється місцями з дитиною, яка стоїть у колі.

Другий варіант гри. Діти беруться за руки й ходять по колу, промовляючи слова: «Ми гуляємо в ліску і гукаємо: агов! Ти на голос упізнай, хто гукає – відгадай». Дитина, до якої доторкнеться вихователь, називає ім'я когось з дітей, що стоять у колі, а той, чиє ім'я назвали, має відгадати, хто його покликав. Гра дає дітям можливість зосередитися на партнерові.

Гра «Поклич лагідно»

Діти разом з вихователем стоять у колі. Педагог називає одного з вихованців у пестливій формі та кидає йому м'яч. Вловивши м'яч, той має якомога лагідніше назвати іншу дитину й кинути м'яч їй. Гра триває, доки всі діти не будуть названі. Двічі викликати одну й ту саму дитину не можна. Гра допомагає сформуванню доброзичливого ставлення дітей одне до одного.

Гра «Що змінилося?»

Діти стають у пари. Одна дитина має уважно роздивитися та запам'ятати партнера. Потім той виходить з кімнати й щось змінює у своїй

зовнішності. Коли він повернеться, «пара» має вгадати, які зміни сталися. Партнери міняються місцями. Гра триває.

Гра «Чарівний стілець»

Діти стоять у колі. У середині кола - стілець, на який на пропозицію вихователя сідає один з гравців. Інші діти мають зробити йому або підійти до нього та обняти, погладити, ще в якийсь спосіб проявити прихильність та увагу. Гра триває, доки кожен з учасників не побуває на «чарівному стільчику». Гра допомагає сформувати добре ставлення дітей одне до одного.

Гра «Лабіринт»

Діти розподіляються на пари: молодша-старша дитина. В одного з них зав'язані очі. Партнер має якомога обережніше провести «свою пару» по лабіринту, допомагаючи долати перешкоди (переступити кубики, підлізти під дугу, обійти предмети тощо). При цьому розмовляти не можна. Виграє пара, в якій гравці краще допомагали один одному.

Формуванню навичок позитивного спілкування сприяє і організація спільної продуктивної діяльності дітей. Так, досвід спільної діяльності в дидактичних настільно-друкованих іграх розвиває вміння дітей вести діалог, злагоджено діяти, самостійно управляти грою, прислухатися до пропозицій партнера, виконувати їх, давати свої конструктивні пропозиції та зауваження, погоджуватися з ігровими діями партнера або заперечувати їх, аргументувати свою думку, розмірковувати, дотримуватися послідовності дій, відповідати на репліки партнера.

Пропонуючи дітям настільно-друковані ігри, найскладніше переорієнтувати їх з предметних дій, які здебільшого замикаються на самих дітях, на предметні дії, що обов'язково мають адресуватися партнерові іншого віку. Інакше гра не сприятиме спілкуванню, тож буде неефективною і нетривалою у часі. Особливу увагу слід приділяти не стільки пізнавальному змісту ігор, скільки спілкуванню та взаємодії дітей. Дорослий має подбати про створення ситуацій успіху в спілкуванні п'ятирічних вихованців з дітьми сьомого року життя. Так, в іграх з пазлами доцільно непомітно час від часу

підказувати обом партнерам, який пазл краще підібрати. Кількість підказок однакова (по 2–3 підказки і старшій, і молодшій дитині). Але за один раз старшій дитині підказується один пазл, а молодшій - 2–3. Дорослий нібито сумнівається у правильності свого вибору й пропонує дітям перевірити його: «Може, підійдуть ці пазли?» Такий прийом сприяє успішному виконанню спільного завдання на втіху як у старшої, так і молодшої дитини: «Он як швидко виклали картинку. Це тому, що допомагали одне одному. Правда!»

Спільні справи об'єднують

Розвитку діалогічного спілкування між молодшими і старшими партнерами сприятиме і спільне виготовлення листівок, але для цього потрібні спеціальні умови. У дітей має бути спільне обладнання (одна коробка олівців чи фломастерів на двох), єдиний простір та композиція малюнка, які передбачають співробітництво партнерів. Діти можуть спочатку обговорити сюжет, а під час малювання коментувати свої дії та дії партнера; звертатися до нього з проханнями, запитаннями; робити зауваження, пропозиції; оцінювати результати своєї роботи і роботи партнера; виражати емоції, які мають знайти відгук в іншій дитини. Надання дошкільнятам можливості обмінюватися думками в ході малювання само собою сприяє їх спілкуванню.

Щоб ускладнити умови спілкування та взаємодії дітей різного віку під час малювання, можна запропонувати групі дітей з 4 осіб намалювати картину. З цією метою діти розсаджуються за стіл так, щоб поряд сиділи старша й молодша дитина. На столі перед ними один на всіх аркуш паперу й одна коробка фломастерів. Малювати починає старша дитина, а потім передає малюнок і фломастери молодшій, яка має щось домалювати й знову передати аркуш по колу старшій дитині, а та по колу – молодшій. Малюючи спільну картину, діти мають дотримуватися таких правил: малювати швидко, щоб інші довго не чекали, щоразу тільки по одній деталі, залишати право за кожним партнером виправляти й доповнювати малюнок сусідів, створювати єдиний сюжет малюнка. Простір столу дозволяє всім дітям можливість добре

бачити, що робить кожний з них, а тому під час малювання вони можуть радитися, запитувати, вести діалог.

У налагодженні спілкування дітей дуже багато залежить від рівня спілкування, який запропонує старший партнер і який спроможна підтримати молодша дитина. Відповідність цьому рівневі впливає на взаємні симпатії дітей, визначає прихильність саме до певного партнера; невідповідність зменшує привабливість партнера, а отже, й бажання з ним спілкуватися. Найпривабливішими партнерами є діти, які демонструють доброзичливу увагу до молодших. А ті, в свою чергу, охоче прислухаються до порад, зауважень, оцінок тих старших товаришів, які справедливо керують спільною діяльністю, вміють побачити та оцінити досягнення малюка. Якщо ж старший партнер нав'язує дії, тисне на молодшого, пригнічуючи його активність, не дає йому робити те, що той уміє і хоче робити сам, або робить зауваження у грубій, зневажливій формі, зловживає негативними оцінками чи вдається до образливих дій, принижуючи молодшу дитину, ображає її, це викликає спротив, призводить до відмови від спілкування й спільної діяльності з таким партнером.

Як показали наші дослідження, молодші діти в різновіковій групі охоче прислухаються до порад, зауважень, оцінок старших дітей, зроблених у доброзичливій формі, особливо якщо бачить, що ті справедливо керують спільною діяльністю, зацікавлені в її розвитку, і негативно реагують на різке та авторитарне ставлення. А старші дошкільнята, у свою чергу, прислухаються до порад і зауважень молодших, якщо їхня аргументація вагома й значуща для них.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коментар до базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук.-метод. посіб. /Наук. ред. О.Л. Кононко. – К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003 – 243 с.

2. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (Системний підхід). – К.: Стилос, 2000 – 336 с.
3. Лисина М.И. Общение, личность и психика ребенка /А.Г. Рузская (ред.)/- Воронеж, 1997 – 383 с.
4. Смирнова Е.О. Особенности общения с дошкольниками. – М.: Издательский центр «Академия», 2000 – 160 с.
5. Смольникова Г.В. Створення умов для гармонійного спілкування дітей у різновікових групах //Дошкільне виховання, 2000, №11 – с. 10-11.
6. Смольникова Г.В. Вплив спілкування дошкільників різного віку на розвиток дитини як особистості. Психологія. Збірник наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, Випуск 18, 2002. – с. 142-149.
7. Смольникова Г.В. Методика вивчення спілкування дітей в умовах різновікової групи дошкільного навчального закладу. Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. /За ред. Максименка С.Д. – К.: 2003, т. V, ч. 1. – с. 233 – 242.